

крупнейших общественных организаций, которые задействованы в этой сфере. Основными направлениями их деятельности были организационное, финансовое, информационное, консультативное, пропагандистское и др.

Ключевые слова: гражданское общество, общественные организации, благотворительный фонд, религиозные организации, право на воспитание в семье, дети-сироты, дети, лишённые родительской опеки, детский дом семейного типа, приемная семья, усыновление.

Gubert J. *The role of civil society for implementation the rights of children to have care in family*

In this article, the role of civil society in supporting the rights of children to have family care and the prevention of child abandonment was investigated by using scientific and institutional approaches. The principles of the international cooperation of Ukraine, consolidation of state power, the development of national legislation on the policy of this argument, as well as the development of a civil society as a result of the formation of a new system of property, are considered as institutional principles of work in this area. Facts of the largest civil society organizations which are involved in this field, were analysed. The main areas of their activity were organizational, financial, informational, consulting, propaganda and so on.

Keywords: *civil society, civil society organization, charities fund, religious organizations, the right to have family's care, orphans and children deprived of parental care, family-type orphanage, foster family, adoption.*

УДК 323.233

Шаповал К. І.

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті досліджуються основні підходи до визначення сутності політичного протесту в роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників, які займались розробкою даної проблематики, а також розглядаються визначальні ознаки, які притаманні феномену політичного протесту. Проаналізовано основні причини та фактори які впливають на виникнення протестних настроїв в середині суспільства, а також розглядаються основні напрями дослідження проблеми появи соціальної напруженості у суспільстві, яка трансформується у протестну форму участі окремих індивідів, або соціальних груп в політиці. У статті наводиться класифікація видів політичного протесту та акцентується увага на основних формах протестної поведінки та участі населення у політичному житті суспільства (насильницька та ненасильницька), а також методи які притаманні кожній з форм політичного протесту.

Ключові слова: політичний протест, політична поведінка, протестні настрої, політична участь.

Актуальність обраної теми полягає перш за все в тому, що дослідження сутності феномену політичного протесту в політичній науці обумовлено процесами, які мають місце у сучасному світі, а також які відбуваються в Україні. Дана стаття покликана визначити сутність та причини виникнення протестних настроїв в середині суспільства, а також окреслити основні форми перебігу політичного протесту.

Для визначення сутності поняття політичний протест необхідно з'ясувати етимологію цього поняття. Термін «протест» походить від лат. protestare – доводити, підтверджувати; урочисто заявляти, свідчити, заперечити. У словнику С. Ожегова і Н. Шведової протест визначається як рішуче заперечення проти чого-небудь [5].

З точки зору функціоналістської моделі (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Т. Парсонс та ін.), соціальна напруженість і протести являють собою аномалію, хворобу, випадковість, прикре відхилення у діяльності соціальної системи, а завдання вчених та громадськості полягає в тому, щоб своєчасно виявити, дослідити знайти шляхи вирішення конкретної проблеми з мінімальними для суспільства витратами. З точки зору конфліктологічної моделі (К. Маркс, Г. Зіммель, М. Вебер, Л. Козер, Р. Дарендорф, Дж. Рекс, К. Боулдінг та ін.) уявлення про соціальний порядок, напруженість і протест – це неминучий результат будь-яких соціальних змін, а суспільство – це система суперечливих соціальних взаємин, сповнена неминучої соціальної напруженості та протестів [2, с. 138].

За визначенням політологічного енциклопедичного словника, поняття політичного протесту визначають як, одну з форм вияву незгоди окремої особи чи певної соціальної спільноти з панівним політичним курсом або рішенням вищих органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також стосовно тих чи інших соціальних явищ, політичних дій. Політичний протест здійснюється у формі звернення до органів влади та її представників або апелювання до громадськості з метою подолання негативних, на погляд протестуючих, суспільно-політичних явищ [11, с. 549].

Американські дослідники Дж. Дженкінс і Б. Кландерманс запропонували визначення політичного протесту як колективної дії або системи колективних дій, спрямованих на зміну систем представницької і виконавчої влади, здійснюваної державної політики або взаємовідносин між громадянами і державою в цілому [12, с. 6]. С. Терроу – визначає політичний протест як використання руйнівних колективних дій, які направлені на державні інститути, еліти, пануючі та інші групи, та дії здійснювані для досягнення деяких колективних цілей і вимог протестуючих [3, с. 150]. А. Соловйов зазначає, що політичний протест становить собою різновид негативної реакції індивіда (групи) на сформовану в суспільстві політичну ситуацію або на конкретну дію окремих органів держави і політичних опонентів [9, с. 124]. Д. Челпанова виходить з розуміння протестної поведінки як форми участі, що включає сукупність публічних негативних реакцій соціальних суб'єктів на діяльність політичного режиму з метою впливу на прийняття певних рішень [10, с. 13]. Отже, політичний протест – це форма політичної участі громадян у політиці як реакція на протиправні дії влади, що реалізується через індивідуальні чи колективні дії громадян направлених на органи державної або місцевої влади з метою досягнення деяких вимог і цілей протестуючих.

Найчастіше під політичним протестом розуміється свідоме невиконання правил, встановлених політичним режимом або різновид неконвенційної дії, тобто дії, що не відповідає законним і традиційним нормам режиму. Так Сафронов, значно обмежуючи перелік явищ, які підпадають під визначення політичного протесту, ототожнює його з «акціями, що виходять за рамки демократичних процедур», «з насильством, спрямованим на зміну режиму». Він вважає, що до явищ політичного протесту не можна віднести політичну поведінку, «яка може проявлятися у формах, що не несуть безпосередньої загрози режиму (електоральний абсентеїзм, підтримка опозиції або реакція типу «анти-істеблшмент» на виборах)». Подібне трактування зустрічається іноді і у західній літературі, де протестна поведінка характеризується як не конвенційна дія [7, с. 11].

Таким чином, політичний протест за межами формального визначення становить собою досить складне, багатовимірне явище політичного життя.

По-перше, він може існувати у вигляді внутрішнього стану неприйняття політичним суб'єктом пануючих в суспільстві політичних відносин або політичної системи в цілому.

По-друге, політичний протест – це певна форма вираження незгоди, опору, неприйняття панівного політичного курсу, що виявляється певною акцією, дією, вчинком протестного характеру. Можна говорити про масові та індивідуальні форми політичного протесту, про ненасильницькі та насильницькі, організовані і стихійні, прямі і демонстративні, звичайні і нетрадиційні політичні акції протестного характеру. Крім того,

сама протестна поведінка може значно змінюватись в залежності від цілого ряду причин, набуваючи тієї чи іншої форми і стану.

По-третє, політичний протест – це явище політики, атрибут політичного, що становить собою протидіючі сили, рух, тенденції, що йдуть у розріз із основною течією політичного життя [7, с. 9].

До основних причин, які спричиняють вірогідність масової участі населення в різних акціях соціального протесту, на думку політологів та соціологів, можна віднести такі характеристики соціальної ситуації і політичної культури населення:

– високий рівень незадоволеності населення умовами життя (насамперед – матеріально-економічними);

– посилення недовіри до офіційних структур влади й політичних лідерів;

– низький рівень політичної залученості (участі) населення до легітимних форм громадсько-політичного життя (членство в партіях, громадсько-політичних рухах, асоціаціях, участь у виборах, доступні контакти з представниками влади тощо);

– низький рівень політичної ефективності – відчуття людиною можливості здійснення впливу законним (легітимним) шляхом на соціальні процеси і політичні рішення, що зачіпають його безпосередні інтереси [6, с. 42].

Можна виділити два основні напрями в визначенні сутності походження протестних настроїв в середині суспільства. Перший базується на економічній основі, передбачається, що у більшості випадків економічні проблеми значною мірою спричиняють масові протестні дії, в тому числі нерідко доводять до революційних виступів мас, проте дуже часто вони можуть виникати й на базі культурних відмінностей – релігійних, національних тощо. К. Маркс у роботі «Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії» зазначає, що майже будь-яка політична боротьба є класовою, а всяка боротьба класів за своє панування є політичною боротьбою, і ведеться вона завжди заради економічного визволення [4, с. 295].

Другий напрям визначається критикою марксистського підходу до тлумачення причин прояви політичних протестів в суспільстві, та заперечує ключову роль економічного чинника. Наприклад, Дж. Дейвіс звернув увагу на те, що протягом історії людства, можна неодноразово зустріти приклади наявності економічного занепаду та збідності держав, народ яких не повставав проти владних структур, а скоріше виявляв терплячість до наявного становища. Дж. Дейвіс зазначає, що політичний протест і сама революція найімовірніше відбуваються тоді, коли в умовах життя людей відбувається покращення. Коли життєвий рівень починає зростати, тоді зростає й рівень сподівань людей. Якщо ж після цього процес поліпшення фактичних умов життя сповільнюється, через крах своїх сподівань люди схильні до повстання [1, с. 583]. Тобто, поява напруги в суспільстві та протестних настроїв пов'язана, перш за все, не з матеріальним становищем людини, а з невідповідністю між життєвими реаліями та очікуваними результатами діяльності владних структур.

Однією з визначальних причин появи протестних настроїв в середині суспільства є депривація. Це стан соціального (індивідуального) невдоволення, що викликане реальним і болісним неспівпадінням між дійсним і очікуваним станом, до якого прагне суб'єкт політики. Тобто, депривація є розходженням між бажаннями, сподіваннями, очікуваннями людей і реальними можливостями їх задовольнити. Якщо таке розходження стає значним, а невдоволення набуває масового характеру, виникає мотивація участі в протестних діях. Чинниками, що посилюють депривацію, можуть стати економічні (занепад, різке зростання податків і цін); руйнування стандартів у переконаннях і соціальних нормах; втрата соціального статусу; невиправдані очікування тощо.

Загостренню депривації та активізації політичного протесту сприяє розповсюдження радикальних ідеологій, лозунгів і символічних акцій, недовіра до політичного режиму, зневіра у традиційних засобах висунування політичних вимог. Саме тому, що мітинги, демонстрації, страйки і пікети без певного рівня інституціоналізації можуть привести до масового безладдя, в багатьох демократичних країнах їх проведення регулюється спеціальним законодавством, що запобігає прямому зіткненню з владою і застосуванню

насильства. Мова йде про такі заходи, як повідомлення владних інституцій про заплановану акцію, отримання організаторами попереднього дозволу щодо певного заходу, закріплення відповідного місця і часу для нього [8, с. 105].

Інкони протести входять до ширшого класу явищ, які називають соціальними рухами. Вони включають велику кількість людей, мобілізованих для захисту чи опору соціальним переминам, і являють собою найорганізованішу і наймасовішу форму поведінки великих груп [2, с. 143].

Протест можна віднести до активних форм конфліктної поведінки, захисту громадянами своїх інтересів від зовнішніх зазіхань. У соціально-політичному житті суспільства соціальна напруженість постає в настановах на ненасильницькі, ті, що не заборонені законом, форми політичного протесту – звернення до засобів масової інформації, збір підписів, санкціоновані мітинги та демонстрації, загроза страйком, звернення до органів влади з певними вимогами, пікетування державних установ та ін., а також в орієнтаціях політичних суб'єктів на нелегітимні, дестабілізуючі соціально-політичну ситуацію форми протестної поведінки, а саме: бойкот (відмова виконувати окремі різновиди робіт або розпорядження), несанкціоновані страйки, захоплення будівель, формування збройних угруповань, самоспалення, індивідуальні й колективне голодування на знак протесту, блокада магістралей та різних об'єктів, вуличні заворушення та погроми [2, с. 142]. Дж. Шарп у 1973 р. в своїй роботі «Політика ненасильницьких дій» звертав увагу, що в людей, які використовують ненасильницькі засоби боротьби, в розпорядженні є різноманітні методи ведення ненасильницького політичного протесту, і виділив 198 методів таких дій. Як зазначає вчений, до даних методів звертаються тоді, коли більш м'які засоби переконання та офіційно дозволені дії недоступні або не знаходять відгуку з боку влади. Коли ненасильницькі акції відбуваються з широким залученням суспільства та його основними інститутами, вони здатні паралізувати, або навіть зруйнувати те, проти чого вони направлені. Ненасильницькі дії здатні змінити відношення та звернути увагу влади до проблем, які підіймаються протестуючими [13, с. 184].

До насильницьких форм політичного протесту відносять тероризм, бунт, повстання, революція, захоплення адміністративних будівель та інші форми протесту, які не відносяться до законних методів політичної участі. Тероризм розглядається як опозиційна діяльність екстремістських організацій чи окремих осіб, метою яких є систематичне або одиначне застосування насилля (чи його загрози) для залякування населення і погроз урядові. Характерною відмінністю політичного тероризму від чисто кримінальних злочинів є проведення таких насильницьких акцій, які мають викликати шок у суспільстві, викликати широкий негативний резонанс та цим вплинути на прийняття політичних рішень і весь політичний процес. Повстання – масовий збройний виступ проти існуючого стану речей. Найчастіше повстання спрямовані проти існуючої влади. Революція визначається намаганням швидко змінити встановлений політичний порядок суспільства, здебільшого за допомогою зброї [8, с. 105]. Також політичний протест можна класифікувати залежно від суб'єкта: особистий протест; протест групи осіб, пов'язаних трудовими, релігійними відносинами, місцем проживання; протест нації; протест народу.

Внутрішньою, глибинною причиною існування політичного протесту є розбіжність, розходження життєво важливих інтересів і потреб окремих індивідів, соціальних груп, організацій, діючих у просторі політики. Звідси, можна зробити наступні висновки. По-перше, політичний протест неможливо усунути при збереженні його базових причин, які не були вирішені. По-друге, політичний протест виконує низку соціально значущих функцій [7]. Отже, політичний протест може приймати як колективний вид позасистемної політичної участі, а також як індивідуальну форму прояву протестних настроїв. Протест є однією з найбільш характерних форм політичної участі громадян, що реагують на обмеження їхніх політичних прав. При цьому політичний протест має місце там, де наявна невідповідність реалій суспільного життя з очікуваннями соціуму. Політичний протест необхідно розглядати як реакцію громадян на протиправні, або такі дії які суперечать

ціннісним орієнтирам людини в політиці, з боку органів державної влади за допомогою арсеналу різноманітних форм та методів, що покликані налагодити взаємовідносини між державою та громадянами.

Використана література:

1. Гіденс Е. Соціологія [Текст] / Е. Гіденс [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. О. Іваненко]. — К. : Основи, 1999. — 726 с.
2. Головенько В. А. Рівень соціальної напруженості та потенціал соціального протесту в суспільстві : можливості соціологічного дослідження та прогнозування [Текст] / В. А. Головенько // Український соціум : Соціологія. Політика. Економіка. Педагогіка : Науковий журнал. — 09/2007. — N5/6 . — С.137-152.
3. Костюшев В. В., Горьковенко В. В. Социологическое описание коллективных протестных действий: информационная база данных акций протеста [Текст] / В. В. Костюшев, В. В. Горьковенко // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию. — М. : Ин-т социологии РАН. — 1999. — С. 144-177.
4. Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії [Текст] // К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори. — К. : Вид. політ. л-ри України, 1964. — Т. 21. — С. 257-302.
5. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд., дополненное [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М.: Аз-буковник, 1998. — С. 623.
6. Панина Н. В. Готовность населения к различным формам социального протеста [Текст] / Н. В. Панина // Политическая культура населения Украины: Результаты социол. исслед. — К. : Наук. думка, 1993. — 135 с.
7. Поздняков С. В. Политический протест: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. по-литич. наук [Текст] / С. В. Поздняков. — Ростов-на-Дону, 2002. — 26 с.
8. Політологія [Текст] : підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова, М. І. Панов, О. М. Сахань, О. В. Ставицька. — Харків : Право, 2001. — 636 с.
9. Соловьев А. И. Политология : Политическая теория. Политические технологии [Текст] : підручник / А. И. Соловьев. — М. : Аспект-Пресс, 2001. — 559 с.
10. Челпанова Д. Д. Характер и динамика протестной активности на юге России : автореф. дис. канд. соц. наук. [Текст] / Д. Д. Челпанова. — Новочеркасск, 2011. — С. 13.
11. Шемшученко Ю. С., Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологічний енциклопедичний словник [Текст] / Ю. С. Шемшученко, О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
12. Jenkins J. S., Klanderman B. The Politics of Protest. Comparative Perspectives on State and Social Movements [Text] / J. S. Jenkins, B. Klandermans. — Univ. of Minnesota Press : UCL Press., 1995. — P. 6.
13. Sharp G. The Problem of Political Technique in Radical Politics [Text] / G. Sharp // Social Power and Political Freedom. — Boston, 1980. — P. 181-194.

Шановал К. И. Феномен политического протеста в политической науке

В статье исследуются основные подходы к определению сущности политического протеста в работах зарубежных и отечественных исследователей, занимавшихся разработкой данной проблематики, а также рассматриваются базовые характеристики, которые свойственны феномену политического протеста. Проанализированы основные причины и факторы, которые влияют на возникновение протестных настроений внутри общества, а также рассматриваются основные направления исследования проблемы появления социальной напряжённости в обществе, которая трансформируется в протестную форму участия отдельных индивидов или социальных групп в политике. В статье приводится классификация видов политического протеста и акцентируется внимание на основных формах протестного поведения и участия населения в политической

жизни общества (насильственная и ненасильственная), а также методы, которые присущи каждой из форм политического протеста.

Ключевые слова: политический протест, политическое поведение, протестные настроения, политическое участие.

Shapoval K. *The phenomenon of political protest in political science*

This article examines the main approaches to determining the nature of political protest in the works of foreign and local researchers, who were engaged in this issue and discusses the defining characteristics that are inherent to the phenomenon of political protest. Analyzed are the main reasons and factors that affect the emergence of dissent from within, and also discusses the main directions of research of the problem of the emergence of social tension in society, which is transformed into a form of protest participation of individuals or social groups in politics. The article provides a classification of types of political protest and focuses on the basic forms of protest behavior and participation in the political life of society (violent and nonviolent), as well as methods which are inherent in each form of political protest.

Keywords: political protest, political behavior, protest moods, political participation.